

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadienis priedas

2003 m. kovo 1 d.

Nr. 42 (9)

Saturday supplement March 1, 2003

No. 42(9)

Ši mokslininką verta pažinti

Vokietijoje leidžiamas laikraštis *Frankfurter Rundschau* 2002 m. lapkričio 11 d. išspausdino straipsnį: „Vokietijos centras Lietuvos studijoms“ (koresp. Volker Trunk).

Marburg

Isigijęs „Reklaitis kolekciją“, Marburgo Herderio institutas padėjo pagrindus šios Baltijos valstybės studijoms. Žinovai Marburgo Herderio institute keturias dienas studijavo Lietuvos kultūros istoriją ir politines perspektyvas. Šis rinkinys bus pagrindu tolimiesiems pasikeitimui su Lietuva, su kuria Hesse valstija puoselėja artimus socialinius bei kultūrinius ryšius.

Mažos valstybės yra dažnai nepastebimos. Lietuva, vertinant skaičiais, yra maža valstybė: 3,7 ml. gyventojų. Jos plotas prilygsta Bavarijai. „Atrodo, kad mes pažįstame beveik pusę jos inteligentijos“, — sako juokaudama Bettina Torsnick, tvarkanti fantastišką biblioteką Wezlar, kurioje susidūrė centras kultūros ir literatūros pasikeitimams su Lietuva.

Šios konferencijos metu Herderio institute bendradarbiavo ir mokslininkai iš Vilniaus istorijos instituto bei atstovai iš Friedrich Ebert Stiftung. Herderio instituto direktorius Edward Muehle sako, kad Lietuva yra šio instituto studijų, kaip ir vidurio Europos istorijos centras jau nuo 1950 m. Taigi, šis institutas tapo tarptautiniu kultūros ir istorijos konferencijų centru. Sudaryti tamprūs ryšiai su Vilniaus universitetu. Dokumentų rinkinių vedėjas Peter Woerster sako, kad institutas isigijo meno istoriko ir bibliotekininko Povilo Reklaitio archyvą (jis pats dirbo Marburge): laikraščių, paveikslų archyvą medžiagą, kuri yra svariausia ir plačiausia asmeniška Lietuvos kolekcija Vokietijoje.

Povilas Reklaitis.

Šis rinkinys artimiausiu metu bus prieinamas mokslinėms studijoms. Herderio institutas galės prie jau turimo 50,000 paveikslų istorinio archyvo iš Lenkijos, Čekijos, Slovakijos, Estijos, Latvijos ir Rusijos pagaliau užpildyti spragą, nes visiškai neturėjo Lietuvos archyvinės medžiagos.

Povilo Reklaitio, kuris buvo vienas svarbiausių ir geriausių Lietuvos meno, kultūros bei krašto žinovų, palikimas bus labai naudingas Lietuvai, kuri dabar didėleis pastangomis stengiasi tapti EU nare ir sugrįžti į Europą.

Hesse valstija visada rėmė šį Baltijos kraštą. Jau nuo 1991 metais atgaautos nepriklausomybės vyksta pasikeitimai ekonomijos ir politikos reikalais. Lampersheimo priemiestyje Huttenfeld gyvuoja vienintelė lietuviška gimnazija Vokietijoje. Šiandien ten mokosi lietuviai ir vokiečiai. „Mes jaučiamės esą tiltu tarp vakarų ir rytų“, sako gimnazijos direktorius Andrius Šmi-

tas.

Ši konferencija aiškiai parodė, kad susitikimai su žymiais lietuviams gali būti nekomplikuoti ir paprasti. Kai rašytojai Teodoras Cetrauskas ir Kincinas skaitė savo kūrybos ištraukas rožėse, klausytojų tarpe sėdėjo buvęs Seimo pirmininkas prof. Vytautas Landsbergis, kuris 1988 m. vadovavo nepriklausomybės sąjūdžiui, ir užsienio viceministras Vincas Paleckis. Vėliau senojie aulioje buvo įvertinta ne prof. Landsbergio politika, bet jo, kaip menininko ir muzikos profesoriaus, nuopelnai.

Jeigu taip vertinamas dr. Povilo Reklaitio viso gyvenimo darbas, tai *Draugo* skaitytojams verta susipažinti su šio mokslininko gyvenimu. Štai ištrauka-pristatymas iš paskutinės jo 1999 m. išleisto Vilniuje knygos *Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiškant*. Rašo knygos sudarytojas Vidmantas Jankauskas.

Halina Plaušinitienė

P. Reklaitis ir jo darbai

Atgimimo pradžioje, po penkių okupacijos dešimtmečių atsivėrus bibliotekų specfondams, į mūsų gyvenimą plūstelėjo daugeliui paprastų skaitytojų, o kartais ir specialistams nežinomų iššėvių leistų knygų ir periodikos srautas. Kartu su šiuo srautu į kultūrinę apytaką įsiveržė iki tol mažai žinomi, menkai įvertinti ar visai užmiršti vardai. Ypač ženkliai šie vardai praplėtė mūsų literatūros, muzikos, dailės horizontus, neretai nusverdami ne vieną sovietinę Lietuvį pripažintą klasiką. Ir tai nenuostabu. 1944 m. Lietuvą paliko geriausios mūsų kultūrininkų pajėgos, kurios dabar sugrįžo praturtindamos mūsų kultūrinį peizažą naujomis, viso pasaulio patirtį sukaupusiomis varšomis.

Prie džiugų Atgimimo meto atradimų Lietuvai buvo ir ilgus dešimtmečius Vakaru Vokietijoje trisusio dailėtyrininko, kultūros istoriko dr. Povilo Reklaitio darbai, skelbti Ai-

duose, *Karyje* ir kituose periodiniuose leidiniuose bei *Lietuvių enciklopedijoje*. Priešingai kitoms mūsų kultūrinės savimonės apraiškoms, dar priešiosio epochoje pasiekusios nemenų rezultatų, dailėtyra Lietuvoje, nors turinti šokią tokią tradiciją, ilgą laiką buvo beveik neartas dirvonas. Iki šiol visa mūsų dailėtyros istorija sukosi tik apie keletą asmenybių, kuriems suskaičiuoti pakaktų poros rankų pirštų ir lietuviškoji dailėtyros mokykla tik dabar pradeda įgauti realius kontūrus. To padariniai gana skaudūs — daug kas iš to, kuo mes šiandien galėtume didžiulis, tapo neatskiriama kaimynų nacionalinio palikimo dalimi, o be to, istorinėms sąlygoms savotiškai pakursčius mūsų mūšikąj etnocentrizmą, gana lengvai buvome išbraukę iš dėmesio lauko ištisus periodus, sakykim, tokį vienalytį reiškinį kaip LDK dailė. Suprantama, kad savo profesionaliosios dailės pradžią skai-

čiuodami nuo 1906 metų, tik tokia jos istorija ir tegalėjome parašyti. Norint bent iš dalies ištaisyti tas klaidas ir padaryti laiku nepadarytus darbus, mūsų dailėtyrai prireiks dar daugelio metų, na o akademinei Lietuvos dailės istorijai (nuo seniausių laikų iki šiandienos) parašyti — gal ir dešimtmečių...

Šiame gana nelinksname lietuvių dailėtyros kontekste itin simboliška, kad tuo metu, kai Lietuvoje nebuvo sąlygų užsiimti senojo meno studijomis, bent iš dalies šią spragą ir bandė užpildyti iššėvių išaugęs mokslininkas, tikras mūsų dailėtyros „donkichotas“ — dr. Povilas Reklaitis. Juk dailėtyra, kuri visada yra priklausoma nuo pirmųjų šaltinių ir vargiai galima atitikus nuo jų dirbti, yra aukščiausias pasiryžimo kultūrinei misijai rodiklis. Vakaruose ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės meno problemas besiginančio lietuvių dailėtyrininko pasišventimas — ne-

mažesnis, o gal net keleriopai daugiau jėgų reikalaujantis, nei sovietinės sistemos suvaržyto tyrinėtojo. Matyt, neatsitiktinai dr. P. Reklaitis per tuos penkis okupacijos dešimtmečius praktiškai ir tebuvo vienintelis senosios mūsų dailės tyrinėtojas iššėvių. Ši fenomeną, be abejo, nulėmė tam tikrų specifinių aplinkybių, ir verta bent trumpai čia aptarti.

Garsios Suvalkijos gimines, džiūsiuos Lietuvai ne vieną žymų vyrą, atstovus Povilas Reklaitis gimė Kaune 1922 m. gegužės 20 d. jūrų inžinieriaus Viktoro Reklaitio ir pedagogės Betti Valnerytės šeimoje. Baigęs Kauno jėzuitų gimnaziją, jis kurį laiką studijavo Kauno ir Vilniaus universitetuose, o 1941 m. kovo 15 d. kartu su tėvais, saugodamasis bolševikinio teroro, išvyko į Vokietiją. Dar 1938 m. susirgęs džiūva, ligai atsinaujinus Vokietijoje daug laiko praleido ligoninėse ir sanatorijose, buvo atleistas ir nuo darbo, ir nuo karo tarnybų prievolių. Kiek sustiprėjęs, pustrčio semestro klauė dailės istorijos kursą Poznanės universitete. 1944 m. pavasarį, nepaprastai pasilgęs savo gimines, buvo slapta atvykęs į Lietuvą ir iš čia pasitraukė tik artinantis raudonajai armijai. Vėliau su šeima glaudamasis prie lietuvių pabėgėlių, klapojo po Vokietiją, kol galiausiai, 1946 m. vasario mėn., ilgesniam laikui apsistojo Niurtingene Viurtemberge. Studijas pratęsė netoli Niurtingeno buvusiam garsiam Tiubingeno universitetui. Kadangi jau buvo išklauė keletą semestrų ir menotyros ir filosofijos, nebėnorėjo rinktis kitos specialybės. Laikas skubino — reikėjo kuo greičiau gauti diplomą, taigi toliau klauė pradėtus kursus. Iširašęs ir meno istoriko prof. Weise seminarą, gavo nagrinėti Džioto ikonografiją ir tais pačiais 1946 m. profesorius pasiūlė ruošti doktoratui. Situacija buvo tokia, kad pasirinkęs meno istoriją, jis dėl savo ligos negalėjo tikėtis laikyti valstybinį egzaminą mokytojo teisėmis įgyti, tad liko tik mokslininko kelias. Disertacijai parašyti prireikė trejų metų. Doktorato egzaminus išlaikė 1949 m., bet laipsnio negavo kol neįspausdino disertacijos, o tai užtruko iki 1950 m.

Mokslu metais teko patirti nemažai vargo. 1946 m. amerikiečiai, emė tikrinti „perkeltuosius asmenis“, išsiaiškino, kad Reklaitis yra repatrijavęs iš Lietuvos kaip vokiečiai ir išbraukė iš DP sąrašų, taip atimdami pragyvenimo šaltinį. Tik po didelių vargų 1949 m. Reklaitis, kaip ir kitiems bolševikmečiu repatrijavusiems lietuviams, pavyko susigrąžinti DP teises. Jie vėl galėjo glaustis pabėgėlių stovyklose ir kartu buvo priversti kilti iš vienos vietos į kitą, nes, prasidėjus masinei emigracijai į JAV, stovyklos sparčiai uždarinėjo. Į Ameriką išvyko ir visa P. Reklaitio šeima. Jis taipogi turėjo gerų rekomendacijų, be abejonės, būtų galėjęs prigyti užjūriuose, tačiau Amerika džiūvininkų neįsileido. Teko likti Europoje.

Ir toliau gyveno be nuolatinių pastogės bei pastovaus darbo. Porą metų dirbo IRO (tarptautinėje pabėgėlių organizacijoje), kur buvo vertinamas, kaip mokantis kelias pagrindines Rytų Europos kalbas. Ši trumpa tarnyba vėliau užtikrino bent menką pragyvenimo šaltinį, nes, palikęs IRO, jau įgavo teisę į bedarbio pašalpą.

Nuolat kovodamas dėl duonos kėsnio, P. Reklaitis ilgai neturėjo galimybės pasireikšti kaip dailės istorikas. Pirmą žingsnį žengti padėjo dar iš Niurtingeno laikų pažįstami lietuvių inteligentai — prof. Z. Ivinskis, prof. A. Maceina. Tai jiems rekomenduojant, 1954 m. iš „Baltisches Forschungsinstitut“ (Baltų tyrinėjimo instituto) vieneriems metams gavo nedidelę stipendiją ir, dar gyvendamas Liudvigsburge netoli Stutgarto, apsiėmė parengti darbą apie Vilniaus Šv. Onos bažnyčią. Temą pasirinko pats. Iš karto susidūrė su šaltinių stoka, tačiau čia ir vėl pagelbėjo prof. Z. Ivinskis, padėjęs susisiekti su į Marburgą evakuotus Prūsijos valstybinės bibliotekos direktoriumi dr. W. Witte, kuris leido jaunajam menotyrininkui susipažinti su bibliotekos fonduose esančia literatūra apie Lietuvą. Parašius darbą apie Šv. Onos bažnyčią (iš esmės tai buvo litolinis tyrinėjimas apžvalga. Ji išspausdinta *Commentationes Balticae*, 1955), atsirado ir daugiau galimybių. Marburge veikusio J. G. Herderio instituto remiamas, P. Reklaitis toliau rinko medžiagą LDK meno istorijai ir parengė keletą naujų studijų. Tai *Burgen und Shloeser in Litauen* (1956) ir *Kloster in Wilna* (1958), *Städtische Denkmäler in Wilna* (1957). Rinko medžiagą dar kelioms panašioms studijoms, rengė didelės apimties darbą *Meno paminklai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje*. Tačiau tolimes Lietuvos meno istorija vokiečiams nelabai rūpėjo. Herderio institutas P. Reklaitiui nieko neuzsakinėjo, jis pats rinkosi temas, taigi ir ta parama labiau priminė labdarą. Vokiečių kalba parašytos studijos, itin daug reikšę jaunojo mokslininko biografijoje, platesnio pasaulio neišvydo. Šiandien jos egzistuoja vos dviejose egzemplioruose: Herderio Instituto archyve ir pas autorių.

Tačiau visgi pirmieji bandymai davė vaisių. Iš tuo metu Filadelfijoje dr. J. Šaulio biblioteką katalogavusio dr. Vinco Maciūno atėjo pakvietimas bendradarbiauti Bostone leidžiamoje *Lietuvių enciklopedijoje*. P. Reklaitio straipsniai čia pasirodė nuo V tomo (1955 m.) ir tęsėsi iki pat paskutiniojo tomo. Atsirado ir daugiau kontaktų su už Atlanto ėjusia lietuviška spauda. P. Reklaitio straipsnius ėmė spausdinti *Aidai*, *Karys*, *Lituanus*. Europoje dailėtyrininko medžiagą spausdino *Europos lietuvis*, „Eltos informacijos“. Didele dailės ir architektūros istorijos, kartografijos, karybos ir pan. tyrinėjimų, kultūros veikėjų biografinių apybraižų, dokumentų spausdinimų pasiūla tuometinė iššėvių spauda tikrai ne-

buvo išlepta, tad panašu, jog iš Vokietijos ateinančią medžiagą itin vertino. Reikėjo tik rašyti. Tenka pripažinti, kad P. Reklaitis, kaip dailėtyrininkas, iššėviųje praktiškai neturėjo „konkurentų“. Metams bėgant, atskirais straipsniais enciklopedijose ir periodikoje paskelbė maždaug 80 proc. vokiškose studijose sukauptos medžiagos, žinoma, visur ją papildydamas ir ištaisydamas klaidas.

Šeštojo dešimtmečio pabaigoje — septintojo pradžioje P. Reklaitis galėjo dalį savo surinktos medžiagos paskelbti ir vokiškai. Kad ir nesuldydami užsakymų, vokiečiai įvertino dr. P. Reklaitio „rytų kalbą“ (*Ostsprachen*) mokėjimą, dokumentavimą lietuvių, lenkų ir rusų kalbomis išnašose. Iš vokiškai pasirodžiusių darbų paminėtina studija apie Šv. Mikalojaus bažnyčią Vilniuje (*Zeitschrift für Ostforschung*, 1959), Lietuvos pilį bažnyčias (*Commentationes Balticae*, 1959) ir kt. Tuo pačiu metu mokslininkas buvo pakviestas bendradarbiauti su darant Vidurio Rytų Europos meno atlasą (*Kunst atlas fuer das Ostmitteleuropa*), numatiusį apimti visus meno XI-XVI a. meno paminklus nuo Adrijos jūros iki Suomijos. Vieni reikšmingiausių pirmojo laikotarpio dr. P. Reklaitio darbų be abejonės yra 1962 m. Herderio instituto Marburge išleistas „Einfuehrung in die Kunstgeschichtsforschung des Grossfürstentums Litauen“

— trumpa Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės meno istorijos tyrinėjimų apžvalga ir išsami tyrimų bibliografija, apimanti 944 pozicijas. Taip susumavus maždaug pusantro šimtmečio tyrinėjimus gavosi pirmoji, tegul ir kukli, Lietuvos dailėtyros raidos apybraiža. Kaip rašė J. Gimbutas: „Per pusantro šimto metų padirbėjus beveik šimtui specialistų ir meno mėgėjų, gerokai išlaikytoje literatūroje sukaupia tyrinėjimų medžiagą atskleidžia gausius D. Lietuvos Kunigaikštystei meno turtus. Išgelbėta iš užmiršties architektų ir dailininkų vardai, kilmė, kurinių datos, jų sunykimo ir perdirbinėjimo istorija“ (*Aidai*, 1963, Nr. 7). Ši, faktiškai pirmoji mūsų dailėtyros istorija neparado savo svarbos ir beveik po keturiasdešimties metų, kuomet LDK meno tyrinėjimų mastas ir gylis nepalyginamai nutolo nuo amžiaus vidurio lygio. P. Reklaitis iš esmės padarė būtiną konspektą ir sudėliojo svarbiausius atspirties taškus būsimiesiems savo darbo tęsėjams.

Rašymas, garantavęs, tegul ir kuklius, bet pragyvenimą užtikrinančius honorarus, P. Reklaitiui kartu buvo ir savotiškas savikompensacijos aktas, padėjęs jam psichologiškai atlaikyti jo ligos ir socialinės padėties (emigrantas, bedarbis, iki 1960 m. neturėjęs Vokietijos pilietybės) nulemtą izoliaciją.

Nukelta į 4 psl.

Šio šeštadienio priedo puslapiuose:

Mazai žinomas, bet Lietuvai svarbus asmuo ir jo darbai. — 1 psl.

Išėjo palikusi ryškų ženklą: Joanos Valaitienės poezija. — 2 psl.

Įteiktos Lietuvos Valstybinės premijos. — 3 psl.

Lietuvių kalbos rimuoti posakiai. — 4 psl.

Joana Valaitienė. „Pirmoji salna“. Mišri technika. 1998.

Joana Paltarokaite-Valaitienė

HERMETIŠKOJI RAUDA

Per anksti išejai,
palikai namus
ledo sienom,
vario vartus,
veržiančius atgailą,
ir uždangstytus veidus.

Tau žemė bus kieta,
Tave lies vėsa,
Tavo rankos nugrubs,
Tavo žodis nutrūks...

Be Tavęs — žiemos tamsa
ir nutilęs juokas,
Be tavęs — svaiginanti tylą.

Per anksti išejai,
per anksti palikai.
Namai — ledo sienom,
žodžiai — sustingę lūpose.

SAPNAS

Sutrimitavo
baltas angelas,
šalia manęs
stovėjo žilas tėvas.
Jis paėmė mane
už kūdikiškos rankos,
nakties šešėlis
tapo man
pabudusia žvaigžde.

Kalbėjo jis
apie apleistus dirvonus,
ištroškčius
pavasario lietaus,
ir išskraidintus
paukščių milijonus
pašautais sparnais.

Slaptai

glaudžiausi
prie jo suvargusio
ledinio rūbo
ir pajutau,
kaip aidas plito
iš gimtojo dangaus.

MEILĖ

Ar meilė
rojaus žiedas,
šiltas pavasario lietus?
Ar laimė,
greit prabėgusi
sidabro upeliu?

O gal meilė —
dviasia,
nematoma, nesuprasta?..

METAFORA

Esu mįslė
dviejuose asmenyse.
Žalia gelė
ar nusibodęs namas?
Geltona bitė
medaus kory
ar sprukti
pasirušęs paukštis?
Gal duonos kepalas
išaugęs ant mielių?
Esu
pradžią, tęsinys ir finalas,
lopšinė iš
devynių dainų.

AUKA

Jude Iskariote,
Tavo medis juodam kalne.
Tavo medis — išdavystė,
Tavo kalnas — vienišumas
be liūdesio.

Jude Iskariote,
Tavo akys nebylios.
Varinės vėnos
Virš perkūno dundėjimo.

Baltame kalne
Trys kryžiai,
Ir dygi kaip erkšėtis
Žiemos mėnesiena.

AMŽINYBĖ

Amžinybė,
regiu tave
saulės rankoje,
maitinančioje
žemės derliu,
nokinančioje
metų laikus.

Regiu tave
prarastam
Machu-Picchu
mieste,

apsuptame
Andų vėjų niūniavimu,
inkų ranka
išrašytam
granite.

Regiu tave
Tutanchamono kape,
vienišos žemės raudoj,
tvarkingam visatos ritme
ir šermeninėje dainoje...

LITANIJA

Dieve Visagali,
Amžių valdove,
Bėdų naikintojau —
Mūsų maldas
Išgirst!

Vaikams gyvatą
Viduramžio slenksty,
Žiemos speige,
Vasaros karšty —
Suteik!

Baumės ryškė
Tyluose veiduose,
Bėdų stygose,
Kankinių dainoj —
Sulaikyk!

Senelių vaitojimą,
Audeklų pridengta,
Sniego lavina,
Upės kriokliu —
Užpilk!

LAIKO VALTIS

Laiko valtis
plaukia
šerkšnotu upeliu.
Aš palydžiu ją
rūpesčiu —
ir viltimi
pasitinku.

Aimanų vėju
plaunu galva,
gydau rankas

ryto vėsa —
ir laiko eiseną praleidžiu,
pasirėmęs
tėvo lazda.

SUSIMASTYMAS

Ateju pas Tave,
atnešiau neužmirštųjų
glebį, —
Kur Tu?

Paklydę tingūs paukščiai
krankteli,
sparnuoto vėjo sukury,
pažaidęs
lapų puokšte,
nuskuba.

Tik vienišas tamsus akmuo
toliau tebedūmoja,
ir vysta
lengvos gėles
rankose...

Tik akių rasos
godžiai renkasi
ant skruosto
ir žeri
lyg perlas ašara...

APMĄSTYMAS

Ištįsė veidai,
sielvarto pilni,
žiūri į Tave —
Tavęs nėra.

Ir tiek mažai
šandieną Tu geidi.
Vien karsto,
patogaus guolio,
kur amžinai išsėsies.
Tik angelo sparnų,
pridengiančių
plotą iškankintą kūną,
ir gyslom išvagotų rankų,
siekiančių erdves.

Tik žemės —
Motinos nemirtingos —
kurioji visi supanašėja —
bejausmės ir šaltos,
kurioji išsėsies.

VAKAR

Pasiėmiau visa,
ką vakar regejau:
linų blizgėjimą,
agurkų ryškumą
auksiniam rugių patale,
Nemuno sraunų juostą
ir pilkos lakštingalos fugą
nakties tyloje.

Vakar
Prūsų laukai
žerėjo ugnimi...

Bėgt ar nebėgt? —
šiuveno vėjas.
Ir žodis tapo buitimi,
egzile pasigėręs.

Nebylė žemė, 2003

Dail. Joana Valaitienė. „Degantis miškas“. 1997.

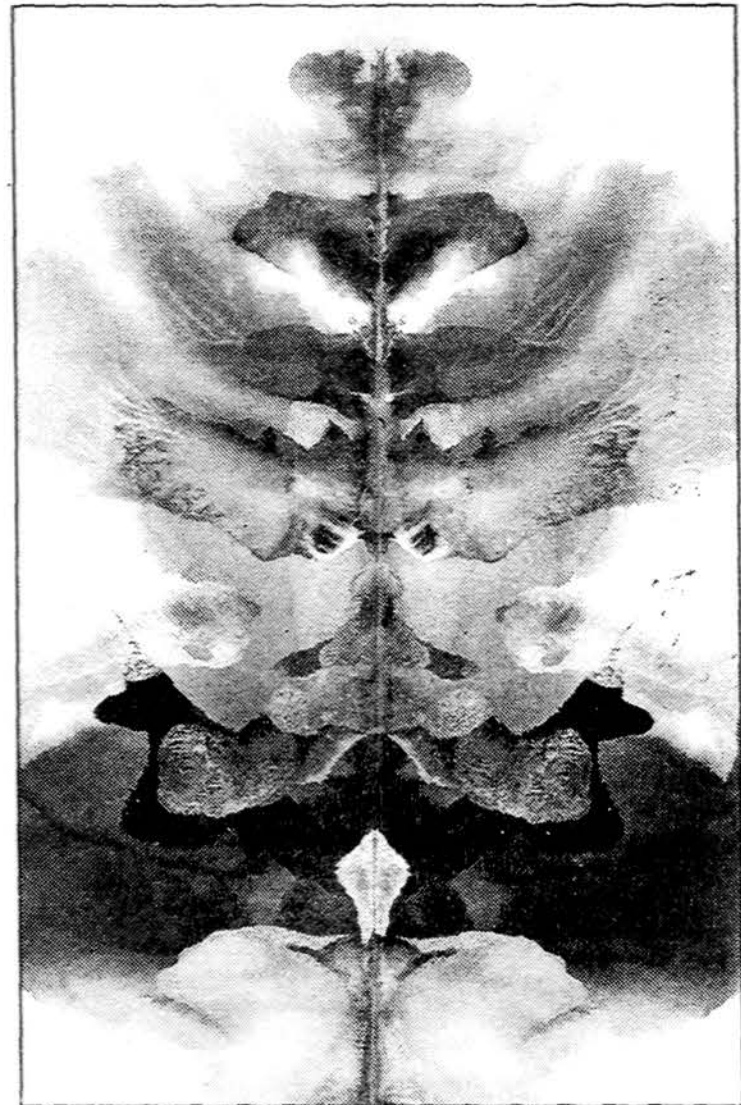
Neišėjo, ženkle nepalikusi

Čiurlionio galerijoje įprastiniu ritmu paroda keičia parodą. Vieton triukšmingai, daugybę meno mylėtojų, žinovų, dailės atstovų sukvietusios dailininkų Leonardo, Simono ir Tado Gutauskų iš Lietuvos, vasario 15 d. atidarytos parodos, atsiras prasmingos, išgyventos, lyrinės kūrybos ekspozicija — dailininkės — poetės Joanos Paltarokaite-Valaitienės, prieš metus kovo 8 d. išskelavusios amžinybės, pomirtinė autorinė, lyg patvirtinanti pirmą kartą skelbiamos jos poezijos leidinio *Nebylė žemė* moto: „mes turime kaip nors išlikti, mes turime ką nors palikti, neišeiti be jokio ženklo“ (Julija Švabaitė).

Pralekę metai lyg skaudus atodūsiai ir tik supantys paveikslai, užrašytos mintys vis žadina viziją: „Gal ateisi ryto saulės nešama, / Jūros vėjo supama / Dangaus skliauto lydimas?“ Gal pabelsi į duris, / Kada pavasaris sugrįš / Džiaugsmas skausmą nuramins?“

Per dailininkės Joanos Paltarokaite-Valaitienės (1925–2002) kūrybą eina nematoma, tik aiškiai jaučiama, lyrinė, skaidri, atvira mintis. Ji, kaip niekas kitas, giliai jautė gamtą ir joje ieškojo savęs, savo atsivėrimo. Mieloje aplinkoje, kuri ją supo, kurioje daug grožio, judėjimo, formų, spalvų, atspalvių, ji norėjo palikti savąją išraišką, savą tikrovę, gyvą ženklą, prabilti sava išrasta kalba. Tos mintys gyvai, net aštriai, kėlė aplinkos gerumo gyvenime regimybę, o teptuku liejo vaizdus gaiviais pavasariniais tonais ar naudojo ypač mėgstamo ankstyvojo rudens ugninės gamos spalvų paletę.

Joana Paltarokaite-Valaitienė, medikė, mikrobiologė, emė puoselėti nuo mažens savyje nešiotą palinkimą menui tik išleidusi dukras savarankiam gyvenimui. Jos 1999 m. suruošta paroda nustebino žiūrovus savo daugialypių pasauliu ir jo tobulu apipavidalinimu. ...O gyslelė poezijai pasireiškė anksti, dar būnant vaiku: turėdama vos 12 metų jau kūrė poeziją, — taip Birutė Cipijauskaitė veda prasmingo, deja, užsibaigusio, gyvenimo keliu, nuo pačios pradžios. „Gimusi 1925 m. agronomijos profesoriaus, Dotnuvos Žemės ūkio akademijos praeoratoriaus Jono Paltaroko šeimoje, pirmąjį išsilavinimą gavo Lietuvoje. Tais metais tikriausiai ji ir pajuto tamprų ryšį su žeme bei gamta. Lie-

Dail. Joana Valaitienė. „Marso karalius“. 1997.

tuviškumas ir reikalas siekti aukšto mokslo šeimoje buvo puoselėjami nuo vaikystės: tėvo dėdė, pirmasis Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas, pedagogas, visuomenininkas, bolševikų okupacijos rezistentas, pastoralinės teologijos profesorius, daugelio vadovėlių ir kitų raštų autorius. Gal Jonės dvisingumą ir būtų galima atsekti iš čia... Vien penketukais baigusi Kauno „Aušros“ gimnaziją 1944 metais, su tėvais pasitraukė į Vokietiją. Mediciną studijavo Tiubingeno universitete. 1949 m. atvyko į Kanadą ir mokslą tęsė mikrobiologijos — bakteriologijos srityje. Nuo 1952 m. jau Čikagoje studijavo Roosevelt University, vėliau University of Chicago įgijusi magistro laipsnį, dirbo universiteto klinikinėje laboratorijoje, vykdė mokslinius tyrimus. 1953 m. savo likimą sujungusi su dr. Jonu Valaiciu, augino vaikus, slaugė tėvus, tik neatsisakė akademinio darbo. Muzikos, literatūros, meno žinovė, mylėtoja, atsiradus laisvo laiko, ji pripildė meno studijomis, naujų technikų techninių bandymais ir kūryba.

Bet tai buvo „Moteris, kuri negyveno tik sau...“ turbūt nebuvo lietuviškos organizacijos, kuriai Jonė nebūtų talkinusi: Čikagos liuanistinė Done-laičio mokyklon vežiojo dukreles, 1953 įstojo į Akademinių Skautų draugovę, buvo jos valdyboje, 1956–1960 m. Vydūno fondo sekretorė, BAL-Fo, Lietuvių našlaičių globos reikalai ir asmeninė pagalba bejon patekusiems buvo jos dėmesio centre. Pasak bendradarbių ir universiteto kolegių Jūratės Cipijauskaitės, Jonė buvo „rami, apgalvojanti, savo pažadą ištesinti. Jos vidinis grožis atsispindėjo jos išvirstiniame grožyje. Niekad nesiskundė, ieškojo džiaugsmo savo kūryboje, padėjo kitiems, vertino draugus“.

Atėjo metas draugams vėl susitikti, prisiminti, iš naujo atviru žvilgsniu pamatyti, kaip keitėsi, pildėsi dailininkės asmenybės laikas — atsiverusi gamtos grožiui, keliaujanti per skuringas erdves, vejama pašėlusiai skubancio laiko lyg iš lanko paleista strėlė, gyva tuo likimu, tuo vienu akimirkos tyliu pastovumu, atsiliepusi į vidinį kūrybos šauksmą, mums paliko savąją neužmirštamą kūrybą. M. K. Čiurlionio galerijos salėse vėl sustosime prie pamiltų, unikalia technika natų augalų, šakelių, žiedų ar nenusakomų vizijų, persunktų gyvybės troškulių, pripildytų spalvų gaisrais, pamatysime pirmą kartą rodomus piešinius, tapybos darbus. Dr. Jono Valaicio pastangų dėka, šalia dailės darbų bus tik ką išspausdintas išėjusi, autorės paveikslais iliustruota, poezijos knyga *Nebylė žemė*. Ją pristatys poetė Julija Švabaitė-Gylienė, eilėraščius skaitys Dailė Markelytė. Joanos Paltarokaite-Valaitienės retrospektyvinės dailės parodos atidarymas ir poezijos knygos *Nebylė žemė* pristatymą Čiurlionio galerijoje kovo 7 d. (penktadienį) 6 val. v. ruošia dr. J. Valaitis, Čiurlionio galerija, Lituanistikos tyrimo ir studijų centras.

Laima Krivickienė

Joana Valaitienė. „Klevo lapas“. 1997.

Lietuvos Nacionalinės premijos laureatai po apdovanojimo Prezidentūroje. Iš kairės premijų komiteto pirm. poetas S. Geda, A. Stonys, M. Vyšniauskaitė, O. Koršunovas, D. Geringas, J. Juzopaitis, R. Dovidėnienė, prez. V. Adamkus, R. Antinis, K. Platelis, J. Mikėlinas, A. Každailis.

A. Žižiūno nuotr.

Reikšmingi kultūros ir meno ženklai

Algimantas A. Naujokaitis

Valstybės atkūrimo dienos — Vasario 16-sios — išvakarėse i Prezidentūrą susirinko žymūs valstybės veikėjai, šviesuomenės atstovai. Valdas Adamkus čia įteikė apdovanojimus 2002 metų Lietuvos Nacionalinės kultūros ir meno premijų laureatams už Lietuvos ir Pasaulio lietuvių bendruomenės rašytojų, dailininkų, teatro, muzikų, kitų menininkų per pastaruosius penkerius metus sukurtus reikšmingiausius kūrinius. Tai svarbiausia, didžiausia Lietuvos valstybinė premija (42,000 LT).

Prieš įteikdamas apdovanojimus, prezidentas V. Adamkus, kreipdamasis i premijos laureatus, kultūros ir meno žmones, be kita ko, pasakė:

— Tarnaudami meno pašaukimui, tarnaujate ir Lietuvai. Savo darbais kelkite ir auginkite kuriančią Lietuvą!

Violončelė ištumia skausmą

Nacionalinių kultūros ir meno premijų komiteto pirmininkas poetas Sigitas Geda tokiais žodžiais apibūdino naujuosius laureatus ir jų kūrinius, tapusius ryškiais ir reikšmingais lietuvių kultūros ženklais:

— Kasmet tenka ieškoti naujų žodžių šių iškilnių progai. Galbūt todėl, kad kiekvienais metais garbingiausia šalis premija apdovanojami vis kiti kultūros ir meno kūrėjai. Kad ir kokių gražių žodžių beieškotume, kūrybos akivaizdoje visados liekam apstulbę, apstulbinti, nustebe, priversti nustebe, susimąstyti, iš naujo pergalvoti savo pačių gyvenimą, sugrįžti i atminimus kalbėjo S. Geda — Pirmiausia

tai yra žmonės, kurie vienokiu ar kitokiu būdu, t. y. kalba — literatūra, dailės, muzikos, kino, teatro, kalbomis, taria gyvenimui „taip“. Po didelių išgyvenimų, po didelių prieštarų, teigimo ir neigimo išvien.

Poetai? Taip. Rašytojai? Taip. Kompozitoriai? Taip. Neeiliniai improvizatoriai, filosofai ir teologai? Tikra tiesa.

O juos visus (ir tuos, kurie surinko daugiausia balsų praėjusių metų debatuose, ir tuos, kuriems pritrūko vieno ar kelių balsų), kartais įvardijame kaip mūsų gyvenimo foną. Betgi tai netiesa. Kultūra, taigi ir kūryba platusne prasme, joks fonas, o stačiai — mūsų gyvenimo, mūsų tautos ir valstybės, mūsų žmonių (o ypač ir žemės, medžių, upių, saulės, dangaus) gyvenimas.

Jeigu kalbėčiau, taip išplėsdamas sąvokas, be abejo, būčiau persikėjęs i metaforų, palyginimų ir alegorijų kalbą. Esu jau prisipažinęs, kad tokią kalbą man yra lengviau kalbėti, tačiau šia proga ji man nelabai tinka.

Kodėl gi? — paklausite. Todėl, kad šių iškilnių „kaltininkai“ kiekvienas pakankamai išmiškęs savųjų metaforų kalbą.

Didžioji kiekvieno menininko priedermė — giliai individuali, kartais netgi labai asmeniškai, kartais nelengvai šifruojama forma, jausena, mintijimo, komponavimo būdas.

„Tik nereikia mūsų gąsdinti!“ — kitados mane pradiugindavo žali lipdukai ant moksleiviškų kuprinėlių Vilniuje, Klaipėdoje ar Kaune... Taigi, visų mūsų, įvairių sričių ir pareigybų suramini-

mui, turėčiau mesti šalin visų aroganciją ir pasakyti: kad ir kokia iš pirmo žvilgsnio, pirmo paskaitymo ar paklausymo — sudėtinga raška išgarsino kūrėją, dažnai ji yra tariama. Už jų visų, po jomis ir su jomis stovi žmogus, širdis, protas, mintys, nuojautos, vaizduotė, džiaugsmas, sielvaras, daug meilės ir netekties. Vaikystė, jaunystė, branda, garbus amžius, didieji mūsų pačių, mūsų tėvų i sentėvių patyrimai. Tuo gyvename, apie tai kalbame, grojame ir dainuojame. Pirmiausia esam realybės, gyvenimo ir mirties, kasdienės mūsų tikrovės atspindais.

Čia man labai tiktų pacituoti tai, ką didis švedų kino režisierius (ir rašytojas, ir dramaturgas) Ingmars Bergman sakė apie violončelę, bet gi tinka ir visoms kūrybos sritims. Taigi — „Violončelė ištumia skausmą. Tai yra toks džiaugsmas, kuris virs suvokimo ribų. Geriau paaiškinti nesugebu“.

Iš prezidento gavę diplomus, kitus apdovanojimus, vieni laureatai tarė trumpą ir nuostabią padėkos žodį, kiti plačiau apibūdino premijuotus savo kūrinius, išsakė daug reikšmingų mintų apie kilnią kūrėjo misiją, išreiškė samprotavimus apie meno ir kultūros reikšmę šiandieninėje visuomenėje. Šias kiek trumpintus laureatų kalbas pateikiame *Draugo* skaitytojams.

Dailininko lakštuose — senieji prūsai

Nacionalinę kultūros ir meno premiją gavęs už viduramžių parašytos, Prūsijos ir Lietuvos istorijai, baltistikai bei lituanistikai svarbaus veikalo — Petro Dusburgiečio *Prūsijos žemės kronikos* (Petro

de Dusbrug, *Chronica Terrae Prussiae*) oforto technika sukurta iliustracija ir heraldikos (herbų sudarymo) kūrinys, dailininkas Arvydas Každailis pasakė, kad ji seniai patraukė Lietuvos istorijos, Prūsijos likimo tematiką. Dar 1980-1985 m. jis kūrė iliustracijas S. Daukanto *Būdui sevonės lietuvių ir žemaičių*.

— Vis dėlto norėjau giliau pažvelgti i ikirikščionišką baltų pasaulį, — tęsė A. Každailis. — Gilinantis i šią temą, vis dažniau mano akiratinį pakliūdavo prūsiška medžiaga — žuvusio pietvakarių baltų masyvo — prūsų pėdsakai. Tuomet kilo mintis juos prisiminti ir, kiek jėgos leidžia, pabandyti sukurti atmintinę prūsams. Anksti išvykę, jie nepalikę nei dainų, nei kitos tautosakos ar epo. Nepaliko ir statinių, mažai pat materialinės kultūros liekanų, nes ta šalis buvo medžio kultūros kraštas. Liko tik pabiri kalbos, archeologijos, hidronimikos, toponimikos, etnografijos ir istoriografijos duomenys.

Išsamiausias iš jų atradau kryžiuočių ordino metraštininko Petro Dusburgiečio lietuvių kalba parašytose *Prūsijos žemės kronikose* (šias kronikas, išverstas i lietuvių kalbą, 1985 m. išleido „Vagos“ leidykla). Suprasdamas, kad neturiu geresnio pasirinkimo, pradėjau kurti šių kronikų iliustracijas, pasirinkęs kontrasto jį autoriui — kryžiuočių metraštininkui — principą. Kitaip tariant, šalia kronikos teksto, šlovinančio kryžiuočių, jų žygius ir juodinančio besiginančius prūsus, užsimojau bei imantrijų pateikti jų gyvenimo įvairių sričių vaizdus, kad iliustracijos parodytų prūsus kaip žmones, turėjusius teisę gyventi savaip ir tą teisę gynusi.

Iliustracijose stengiausi parodyti ne tik prūsų išvaizdą, gyvenimo būdą, bet ir papročius, tikybą, kūrybą ir pasipriešinimą užkariautojams. Trumpai tariant, iliustracijose stengiausi atkurti prūsų būdą, pavaizduoti juos kaip žmones, kuriuos Adomas Brėmenietis apibūdino kaip „homines humanissimi“.

A. Každailis išreiškė ištikinimą, kad *Prūsijos žemės kronikos* nauja laida su jo premijuotomis iliustracijomis bus išleista ateinančiais metais, o gegužės mėnesyje šias iliustracijas numatoma eksponuoti Vilniaus šiuolaikinio meno centre.

A. Každailis taip pat trumpai apibūdino ir premijuotus jo darbus heraldikos srityje. Jis dirba savivaldybių, personalinės ir Valstybės heraldikos srityje, sukurė daugelio Lietuvos miestų ir miestelių herbų. Kartu laureatas pripažino, kad Valstybės heraldikoje dar trūksta Didžiojo Valstybės herbo (su jo laikytojais) ir Istorinės valstybės vėliavos. Kartu su Heraldikos komisija, dailininkas stengsis išspręsti ir šią problemą.

Kūrybos slėpiniai

Už Kaune sukurtą paminklą Romui Kalantai ir kūrinius neregų tema Nacionalinę premiją pelnė kitas dailininkas — skulptorius Robertas Antinis. Apie savo darbą, santykį su akmeniu, moliu, kitomis medžiagomis, kurios skulptoriaus rankų, jausmų, talento dėka pirsta nuostabiais meno kūriniais, žmogiška šiluma padvelkia šaltas akmuo. Metaforomis, alegorijomis, kitomis poetinėmis priemonėmis skulptorius prabilo apie kūry-

bos slėpinius, išliejo kūrėjo skausmingas dvejones ar žmėnės įvertins jo kūrinių, ar neatstums, praėivis neapertis, neapspaudys jo skulptūrą, i kurią jis įdėjo visą savo širdį, visą skausmą, štai skulptoriaus R. Antinio kalba — eilėraštis.

— Šiandien prisipažinsiu esantis abejonose, apie „esantį“ — manyje, panirusį rydinose nežinojime. Apie akmenį, kuris liečiasi su laiku, molį, kuris virsta dulkėmis, susimaišo su tyla — laukia. Apčiuoptasis tampa nematomu, matomas — neapčiuopiamu.

...rankos jaučia molį, jį aišyla — gundo, tarytum dangus su paskendusiais žvilgsniais — nepasiekta.

...rankas liečia akmuo — dulkė laikui.

Aš — tarytum prisilėjęs vagis, norintis pavogti paslėptą.

Kaip Siamio dvynys — molis, akmuo ar aš, prieštaraujame, tačiau einame viena kryptimi.

Aš tarytum atradėjas, — nežinantis radęs, surastas ieškomo, užmiršęs, esąs atradėju.

Lyg baily, bijantis laukiamo nepažįstamojo.

Lyg nusidėjėlis, nerandantis aukos.

Lyg nešvankuolis, plūstantis negirdintį.

Lyg apsišaukęs, dar netaręs nei vieno žodžio tam, kuris patikėtų.

...kartais skulptūra išelina i mane — baksnoja, minko, tyčioja — noredama tapti skulptoriumi, palikdama mane mikiojantį, šnopojuojantį, krebdantį. Skulptūra ar aš teisuolis — matomas ar nepasiekiamas. Suprantu — nepasiekiamas — galimybėje pakisti. Vis tik čiupiu tampa skulptūra — žiūriu, ko siekiau, skulptūra slepia mane, — susitapatinu su ja.

Kartais žiūriu i smėlį — buvusiąją skulptūrą — kuri niekada nepasirodys, — nepažįstu jos, kol dabartis netaps rydiena.

Tačiau — praėivis tikrasis nesurastus skulptūros atradėjas — niekad nepasiekto liudininkas, — priglundantis prie jos ir girdintis, ko nežino kūrėjas. Randantis: galimybė, tapusia esatim, „suvaldyta“ — nevaldomu, abejone — stabtelėjusiu atradime, pauzė — jungtį tarp manęs ir praėivio.

Kai nusišypo laimės deivė

Šį kartą Nacionalinė premija už kūrybinę veiklą, propaguojant lietuvių kompozitorių muziką, bet už lietuvių naujų kūrinių atsiradimo skatinimą paskirta išiešyti atstovui — ne tik Lietuvioje, bet ir užsienio šalyse pagarsėjusiam violončelininkui Davidui Geringui. Augustiam Vilniuje, mokėjusiam M. K. Čiurlionio muzikos mokykloje, maždaug prieš 30 m. jam pavyko emigruoti i Vakarus. D. Geringas jau seniai gyvena Berlyne.

— Žymioji švedų primadona Brigit Nilsson kartą pasakė, kad artisto pasisekimas priklauso nuo trijų veiksnių — talento, darbštumo ir nuo laimės deivės, — priėmęs laureato apdovanojimus pažymėjo violončelininkas D. Geringas.

Muzikos atlikimas taip pat susideda iš trijų dalių — kūrinio autoriaus, atlikėjo ir klausytojo.

Atlikėjas — tai lyg tarpininkas tarp kūrinio autoriaus ir publikos. Juo labiau atlikėjas gali priartėti prie kompozitoriaus sumanymo, tuo labiau būna autentiškas atlikimas.

Dail. Arvydas Každailis ir apdovanojimą jam įteikęs prezidentas Valdas Adamkus. Algimanto Žižiūno nuotr.

Man visada būna labai įdomu ir ypač svarbu, bendraujant su autoriais, priartėti prie jų minčių ir jausmų, ir tai atskleisti savo interpretacijomis.

Aš galiu save laikyti labai laimingu, kad gyvenimas mane suvedė su tokiais žymiais 20-jo amžiaus kompozitoriais kaip D. Šostakovičius ir E. Krenek, K. Pendereckio ir A. Lutoslawski, A. Schnittke ir N. Gubaidulina, Ligeti, Dutilleux, A. Paert, Vasks. Tai sužadina man idėją supažindinti mano klausytojus ir su Lietuvos muzikos kūrėjais. Nuo pat pirmųjų atliekamų kūrinių, kuriuos man sukūrė lietuvių kompozitoriai O. Balakauskas, V. Barkauskas, B. Kutavičius, A. Šenderovas, M. Urbaitis, jaučiu didelį ne tik publikos, bet ir kritikų susidomėjimą bei aukštą jų kūrinių įvertinimą. Labai džiaugiuosi, kad šie kūriniai įrašyti i naują kompaktinę plokštelę (CD) ir kad dar daugiau klausytojų gali susipažinti su mano projekto rezultatais.

Lietuvių kompozitorių kūrinius atlieku įvairiose šalyse, prestižinėse salėse. Hanoverje vykusioje tarptautinėje parodoje EXPO-2000 su dideliu pasisekimu buvo atliktos šiuolaikinio lietuvių kompozitoriaus M. Urbaitio Bacho variacijos šešioms violončelėms, o pernai Berlyno Euro-clasic festivalyje nuskambėjo naujas A. Šenderovo koncertas violončelei. Jis buvo pažymėtas Europos kompozitorių sąjungos premija.

Baigdamas savo kalbą, D. Geringas išreiškė ištikinimą, kad, artėjant Lietuvos įstojimui i ES, atsiveria naujos tarpvalstybių ryšių, kontaktų perspektyvos. Norisi tikėti, kad mums visiems pasiseks ir toliau išlaikyti aukštą Lietuvos meno tradicijas, kad Lietuvos muzika užims savo vietą Europos muzikiniame gyvenime, sakė D. Geringas.

Nėra estetikos be etikos

Už 2001-2002 m. išleistas grožinės kūrybos ir eseistikos knygas *Žmogaus esmė*, *Ave, Libertas!* ir *Žmogus ir jo legenda* Nacionalinę premiją įteikta rašytojui Jonui Mikėlinskui. Premiją įteikimo iškilmes jis pasakė atvirą kalbą apie parašėjųjų etikos nepaisymą, svetimųjų skverbimąsi i mūsų šiandieninę kultūrą ir meną, i visuomenę ir tautą.

Apmąstydamas tai, kas man įstringa sąmonėje, stengiausi apginti ir įtvirtinti pagarsėjusią nuostatą: nėra estetikos be etikos. Tą nuostatą, kuria vadovavosi savo kūrybinėje veikloje ne tik mūsų, bet ir viso pasaulio literatūros klasikai. Žinoma, ji prie širdies ir man pačiam. Deja, dabar daugelio rašytojų bei literatūros specialistų nuomone, ši nuostata jau esą pasenusi ir nebe-

gali patenkinti naujausių literatūrai keliamų reikalavimų.

Mano supratimu, šiuo metu, kai pas mus triumfuoja vienpusiškai suprantas ir paviršutiniškai taikomas postmodernizmas, tariama jo orientacija tik i bjaurasties estetiką, i smurto apologiją, minėta etinė nuostata, kaip dar niekad, yra reikalinga.

Be to, savo eseistikoje ir publicistikoje aš didelį dėmesį skyrčiau i kritikai įsigalėjusio mūsų beletristikoje polinkio iliustruoti. Kaip sovietijos metais buvo prievartos kelių iliustruojami marksizmo klasiškų teiginiai, taip dabar su dideliu noru tas pats daroma su Freudo *libido*. Ir daroma, nepaisant to, kad nuosaikesni Vakarų psichoanalitikai lyties sureikšminimą žmogaus gyvenime i mene vertina kaip seksualinę neurozę arba seksualinį apsidėmą.

Daugiausia puslapių savo publicistikos bei eseistikos knygose aš skyrčiau kritikai susirūpinimui, kad mes pernelyg atlaupę kritinė sutinkame viską, kas mus pasiekia iš Vakarų, iš JAV. Ypač tai, kas pagaminta su Hollywood kokybės ženklu.

Negalėjau aš būti abejingas ir tam, kas pas mus apsilanko kartu su Yale universiteto profesorium, talentingu poetu, bet gincytinu eiseistu ir kritiku Tomu Venclova. Juo labiau, kad jis gerus eilėraščius kuria protu, o daugelį savo esė ar straipsnių, pasakytum išlieja širdimi. Tokie jie tendencingi ir net įjaujami su paprasčiausia logika, nors jis pats teigia, kad ne viena jo „ereziija“ pasitvirtina gyvenime. Gyvenime kaip gyvenime, bet kai kurių diplomatų smegeninėje tai tikrai pasitvirtina. Na, kad ir vertinant 1941 m. birželio 23 d. sukilimą, kurį T. Venclova laiko politine klaida vien todėl, kad „negalima vieno blogio panaudoti prieš kitą, negalima pasitikti vienu žmogėdra, kad jis tave išlaisvins nuo kito. Šitaip gerio nepasieksi, o tik padidinsi blogio sumą“.

Kiekvienam mąstančiam žmogui turėtų būti aišku, kad tokiu būdu T. Venclova apgina ir įteisina ne jo reklamuojamą gerį, o tik anglosaksišką politiką, kurios esmė nusako romėnų posakis apie Jupiterį ir jautį. Gaila, kad šitaip sau leidžia žmogus, i kurio balsą išsiklauso ne vienas ir už Lietuvos ribų.

Jeigu tų mano knygų mintys rado atgarsį ir buvo palankiai sutiktos premijų komiteto narių sąmonėje, tai aš turiu rimtą pagrindą ir viltį manyti, jog ir ši garbinga auditorija palankiai sutiks tas mano nerimo mintis, kurias aš pasi-rengęs čia jums patikėti. Štai jos.

Nukelta i 4 psl.

I premijų įteikimo iškilmes Prezidentūroje susirinko didelis šviesuomenės būrys.

Algimanto Žižiūno nuotr.

P. Reklaitis ir jo darbai

Atkelta iš 1 psl.

Pats mokslininkas tokią būseną vertina, kaip „pratęsimą dar dešimčiai metų pokario epochos, kad Lietuva dingusi už geležinės uždangos buvo mūsų nostalginių svajonių viziją“. Tenka sutikti ir su tuo, kad užsienio sąlygomis ir vadinamojo „šaltojo karo“ metu parašyti straipsniai turėjo ne tik, o gal ir ne tiek mokslinių tikslų,

kiek buvo tarsi kokia politinė akcija, siekusi Vakarų visuomenei priminti neišspręstą Pabaltijo valstybių okupacijos bylą. Tačiau kitaip gal ir negalėjo būti. Drįsčiau teigti, kad netgi labiausiai apolitiškas, tačiau tikras eilėraščių ar paveikslas, vienaip ar kitaip susijęs su Lietuva, toje epochoje jau savaime buvo politika, nes teigė okupuotos, bet nenugalėtos tautos gyvybingumą. Taigi ir šiuo atveju „pašalinių“ intencijų konstatacija visiškai nereikia, kad P. Reklaitis straipsniai buvo netikri, nebrandūs ar vienadieniai. Jie galėjo būti (kai kurie ir buvo) pernelyg siauros problematikos, neišbaigti, metodologiškai silpni ir labai atsilikę nuo tuometinės Vakarų dailėtyros lygio, tačiau tai buvo sąlygota objektyvios situacijos: menko ligtolinio lietuvių dailėtyros įdirbio, natūralios kultūrinės bei intelektualinės terpės nebuvimo ir, žinoma, pirminių šaltinių stokos. Tačiau nepaisant viso to, šiandien, net ir sunkiai besuvokdami tą situaciją, kurioje teko dirbti dr. P. Reklaitiui, turime pripažinti, kad tai, ko jis ėmėsi Vokietijoje šeštame dešimtmetyje ir ką tęsė vėlesniais dešimtmečiais, yra didelis, tiesiog neįkainojamas mūsų dailėtyros, kultūros istorijos turtas. Okupuotoje Lietuvoje praktiškai nesant galimybių nuosekliau tyrinėti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kaip daugiatautės ir multikultūrinės valstybės meninį palikimą, ta spraga bent nedidele dalimi užpildyta išeivijoje.

Pažymėtina, kad pirmieji dr. P. Reklaitis kaip profesionalaus dailėtyrininko žingsniai sutapo ir dar su vienos jo aistros — lituanistinių dokumentų kolekcionavimo — pradžia. Šiai veiklai jį 1956 m. paskatino garsus kolekcionierius Otto Bongas, surinkęs Vokietijoje didžiulį knygų ir senienų rinkinį *Baltiska Centrala Biblioteka* ir 1995 m. jį padovanojęs savo gimtajai Latvijai. Pokario Vokietijoje sąlygos kolekcionavimui nebuvo palankios, antikvariatai už beverčius pinigų siūlė šlamštą. Situacija pasikeitė, kai 1961 m. P. Reklaitis iš Štutgarto persikėlė į Marburgą, kur galėjo naudotis įvairiais katalogais, informacija iš Rytų Europos antikvariatų, kurie norėdami gauti tvirtos valiutos, siūlė gana daug įdomios ir vertingos medžiagos. Tada lietuviškasis rinkinys ėmė augti sparčiau, tačiau vis tiek kolekcionavimas pareikalavo daug darbo ir pasiaukojimo. P. Reklaitis labiausiai domino senoji Lietuvos kartografija ir senoji grafika Lietuvos temomis, tačiau nepraleisdavo progos savo rinkinį papildyti ir XVI-XVIII a. Lietuvoje bei Lenkijoje leistomis knygomis, išeivių veiklos dokumentika, asmenų archyvų fragmentais. Iš pastarųjų paminėtina Mažosios Lietuvos veikejo V. Gaigalaitis medžiaga, Prancūzijoje mirusios istorikos J. Dveikos archyvas. Išeivijos dailininkai siuntė P.

Reklaitiui savo kūrinius. Pamažu ši kolekcija tapo pačiu didžiausiu privačiu lituanistiniu archyvu išeivijoje — „Litauen Archiv Reklaitis“. Jis tarnavo ne tik kaip parankinės medžiagos mokslininkams tyrinėjimams bazė, bet ir savotiškai pagyvino išeivijos gyvenimą. Jau nuo 1955 m. P. Reklaitis kartu su Baltų draugija keliavo po Vokietiją su lietuviškomis parodomis, kuriose rodydavo savo kartografijos rinkinius, išeivių dailę. Tokia veikla tęsėsi ištisą dešimtmetį, iki 1965-ųjų, kuomet neatlaikęs įtampos mokslininkas vėl smarkiai susirgo ir turėjo pasitraukti iš aktyvios veiklos.

Kūrybingiausias P. Reklaitis laikotarpis baigėsi 1966 m. Tada jis vedė medicinos seserį Astrid Bruehmann ir, ėmus gausėti šeimai, buvo priverstas keisti gyvenimo būdą. Savo geradario dr. W. Witte padedamas, 1967 m. jis, kaip mokantis pagrindines Rytų Europos kalbas, gavo darbą buvusioje Prūsijos valstybėje bibliotekoje, Rytų Europos skyriuje (Staatsbibliothek Stiftung Preussischer Kulturbesitz). Nuo 1968 m. darbavosi apmokamame etate, iš pradžių Marburge, vėliau Berlyne. 1973 m. perėjo į Herderio instituto biblioteką Marburge, kur ir dirbo iki išėjimo į pensiją 1982 m. Gyveno Vei-mare netoli Marburgo. Kaip pats prisimena, dirbdamas bibliotekoje turėjo atsisakyti bet kokių profesinių ambicijų, nes tarnybos metu buvo uždrausta net bibliografinius sąrašus ruošti. Rašymui liko tik laisvalaikis. Nepaisant to, net šio laikotarpio dr. P. Reklaitis straipsnių dailės ir architektūros temomis bibliografijoje — apie keturias dešimtis publikacijų. Menotyrininkas ir toliau bendradarbiavo *Lietuvių enciklopedijoje*, *Aiduose*, *Karyje*, *Drauge*. Įsimintini to laikotarpio darbai, skirti Mažosios Lietuvos valstiečio, Vilniaus, Brastos ikonografijos, kartografijos (ypač Mažosios Lietuvos) tyrinėjimams.

Išėjęs į pensiją, mokslininkas toliau gilinas į pamėgtas temas, itin daug dėmesio skirdamas ikonografijos dalykams. Šiuo laikotarpiu išskirtini P. Reklaitis darbai, garsinant Lietuvos globėją šv. Kazimierą Vokietijoje. Jis parengia tikslią šventojo ikonografijos dokumentaciją iki XVIII a. pabaigos, kuria pasinaudota rengiant S. Sužiedėlio knygą vokiečių kalba *Der Heilige Casimir* (1984) bei leidžiant meno albumą apie šv. Kazimierą. P. Reklaitis surinkta medžiaga buvo eksponuojama Augsburge, St. Ulrich akademijoje, Herderio Institute Marburge, Herderio bibliotekoje Siegenlande. Šv. Kazimiero ikonografijos tyrinėjimus mokslininkas apibendrino net keliuose straipsniuose lietuvių ir vokiečių kalbomis, taip pat perskaitė paskaitų šia tema.

Savo sudarytoje 1954-1992 m. vokietijoje rašytų straipsnių bibliografijoje dr. P. Reklaitis išskiria 134 pozicijas. Tai tikrai nemažas derlius, nors nėra abejonės, kad dirbdamas geresnėmis sąlygomis, turėdamas priėjimą prie pirminių šaltinių mokslininkas būtų galėjęs nuveikti ir dar daugiau. Kaip pats prisipažįsta: „rašiau esant kiek medžiagos kuriai temai. Suradęs naujos medžiagos rašiau ta pačia ar panašia tema iš naujo. Todėl visuose straipsniuose

lietuviškai ir vokiškai yra ir pasikartojimų, ir spragų. Rašydamas neturėjau plano, neturėjau konkretaus leidybinio tikslo. Pavyzdžių savo darbui ėmiau iš lenkų studijų apie Lietuvos DK dailę ir architektūrą (Jakubowskio, Sledziewskio, Morelowskio, Buczeko, Karpowicziaus ir kt.). Jas atidžiai skaičiau. Jų pateikimas lietuvių ir vokiečių kalba dažnai sudarė mano straipsnių turinį. ...Visą medžiagą pats vienas suradau bibliotekose ar gavau prašinėdamas iš įvairių asmenų. Ypač daug padėjo Žibuntas Mikšys Paryžiuje, garbingieji lietuvių istorikai Romoje ir JAV. Vokiečiai man nieko neužsakė, mano darbais nesidomėjo, su manim nesitarė, jokios mokslinės pagalbos nei medžiaga nei patarimais neteikė! Viską pats sulasiočiau, kaip mokėjau. Domėjimasis lituanikais ir rašinėjimas straipsnių metų bėgyje galop virto psichologiniu metodu išlikti gyvam nežiūrint viso chroniško ligotumo ir jo apspręsto vienišumo. Kūryba, kad ir netobula, geriausia vaisiai. Materialusis momentas rašant neturėjo jokios reikšmės: visus metus dirbau vel-tui arba gaudamas nedidelius honorarus, jei leidėjas galėjo”. Nors ir būdamas atskirtas nuo okupuotos Lietuvos, P. Reklaitis atidžiai sekė jos kultūrinį gyvenimą, džiaugėsi istorikų darbais ir pristatinėjo juos išeivių bei vokiečių spaudoje. 1962 m. pasirodžiusioje minėtoje „Einfuehrung...“ „randame ir pokarinių lietuvių mokslininkų veiklą. Bene labiausiai vertino P. Galaunės darbus, susirašinėjo su R. Šalūga, S. Abramausku, A. Jankevičiene, V. Drėma. Paskutiniaisiais metais mokslininkas bene daugiausiai laiko praleisdavo tvarkydamas gausų archyvą, rašė prisiminimus...

Nors pokarinės lietuvių išeivių kultūros, dailės gyvenimo istorijos dar neparašytos, aišku, kad dr. Povilas Reklaitis šiame kontekste atsiskleidžia kaip gana įvairiapusė, plačių interesų asmenybė. Jis ir meno bei kultūros istorikas, publicistas, bibliografas, kolekcionierius, visuomenės veikėjas. Suprantama, kad ir jo kūryba, išsibarsčiusi daugybėje lietuviškų ir vokiškų leidinių, yra gausi ir itin plati savo tematika. Vien dailėtyros darbų bibliografija, pateikiama šios knygos pabaigoje apima per šimtą pozicijų. Visos kitos publikacijos (korespondencijos, recenzijos, pranešimai ir pan.), matyt, sudarytų dar ne vieną šimtą. Tai tikrai unikali nemažo mūsų istorijos laikotarpio medžiaga, kurią vienoje vietoje galima rasti tik autoriaus asmeniniame archyve.

Vilniaus dailės akademijos leidykloje nusprendus išleisti dr. P. Reklaitis straipsnių rinkinį, parengiamasis darbas truko trejetą metų. Sutikęs su leidyklos pasiūlymu, autorius nuogąstavo dėl būsimos knygos skaitytojų ir kalbėjo: „Mano straipsniai buvo rašyti jau praėjusioje pokario epochoje; reikia pridėti ir užsienio sąlygose. Jie taigi, reikšmingi tik kaip liudytojai anos epochos domėjimosi Lietuvos kultūros praeitimi. Iš mano straipsnių negalima padaryti aktualaus vadovėlio Lietuvos studentams. Tai tik medžiaga Lietuvos dailės istorijos tyrinėjimui ir populiarizavimo istorijai“. Šiai nuomonei leidykla pritarė ir stengėsi atrinkti

Vario raizins su lietuvišku irštu, prijungtas prie Danieliaus Kleino giesmyno, buvo Marburgo egzempliorijue. Iš P. Reklaičio knygos *Prarastosios Lietuvos pėdsakų beieskanti*.

tai, kas galėtų labiausiai dominti šiandieninį skaitytoją. Norėjosi P. Reklaitį pristatyti ne tik kaip dailėtyrininką, bet žymiai platesnio diapazono kultūros tyrinėtoją. Tiesa, šis rinkinys, sudarytas tik iš lietuvių kalba publikuotų darbų, atspindi vos kelias pagrindines autoriaus veiklos sritis. Be abejonės, daugiausia dėmesio skiriama tiems dailės ir architektūros istorijos tyrinėjimams, kurie šiandien daugiausiai pasako apie autorių ir yra vertingi kaip atspirties taškas tolesnei mūsų dailėtyros raidai. Su šia sritimi siejasi lietuviškosios kartografijos istorijai skirti straipsniai, kurie, nesant išsamesnių tyrinėjimų Lietuvoje, bent iš dalies užpildo susidariusią spragą. Naujų aspektų P. Reklaičio kaip mokslininko portretui suteikia ir keletas kultūros istorijos problemoms skirtų straipsnių, atsiradusių

daugiausia kaip lietuviškų pėdsakų Europoje „paieškų“ pasekmė. Tačiau, kad ir po nemažos atrankos, knyga vis vien susidarė gana solidi, o dar ne vienas ir šiandien dėmesio vertas rašinys liko „už borto“. Autorius, pakartotinai peržiūrėjęs visus šiuos straipsnius, panuogastavo, kad dėl silpnos sveikatos nieko iš esmės nebepažino juose keisti. Juk, remiantis naujausiais tyrinėjimais, daugelyje straipsnių apie architektūrą, reikėtų rimtų papildymų, o straipsnį apie Vilniaus katedrą gal ir naujai perrašyti. Tačiau gal ir gerai, kad viskas liko maždaug taip, kaip ir buvo parašyta šeštame, septintame ar aštuntame dešimtmetyje, ir mes iš tiesų į savo rankas imame savo dailės tyrinėjimų istoriją. Tegul ir pavėluotai, bet visgi sugrįžusią į Lietuvą.

Vidmantas Jankauskas

Reikšmingi ženklai

Atkelta iš 3 psl.

Šiuo metu mane ir, norėčiau manyti, kiekvieną, dar sugėbantį matyti bei savarankiškai mąstyti žmogų, jaudina ir kelia nerimastį ne tiek provokuojamas terorizmas, kiek neprovokuojamos daugelio rašytojų, poetų, menininkų, žurnalistų, istorikų, filosofų, sociologų bendros pastangos kuo greičiau diskredituoti, sukompromituoti, nužeminti, nužmoginti, sugyvuoti žmogų — ypač savo tautietį — lietuvių. Parodyti jį, pavaižiantį kaip baverį egoistą, gobšą, menkavertį pavyduolį, pikta, žiaurų, praradusį sąžinę subjektą, žemųjų instinktų vergą, prievartautoją, suniekėjusį, visų Sodomijos-Gomorijos landynių ir mazochistinių kankynių įsikūnijimą. Žodžiu, tokį, kuris niekur kitur nebetinka,

kaip garbinti savo pilvą ir pilvę.

Tad ar reikia stebėtis, kad laisvosios rinkos sąlygomis pasaulio galingųjų valia moteris paversta paklausia sekso preke, kurią galima masiškai pirkti ir masiškai parduoti.

O ką daro šeima, mokykla? Partijos, organizacijos, kongregacijos?

Nieko, arba beveik nieko. O ekspertai, inspektoriai, visokios komisijos? Renka medžiagą. O Bažnyčia? Į politiką nebesikiša. O feministės? Neturi įgaliojimų. Prezidentūra? Bijoj peržengti Konstitucijos suteiktas teises. Tad lieka tik Seimas, kuriuo pasitiki dvylika procentų Lietuvos gyventojų. Tai daug ar mažai? Be abejonės daug. Ne, ne, mažai ypač kai atsiranda tarp sei-

Lietuvių kalbos rimuoti posakiai

Antanas Klimas

Visos kalbos turi vadina-
mųjų rimuotų posakių. Pvz.,
anglų kalboje mes dažnokai
girdime „He's cruising for a
bruising“, arba: „It's a Novem-
ber to remember“, ir t.t. Tokie
posakiai kai kurių kalbininkų
yra vadinami „šnekos/kalbos
priedais, papildymais, kamš-
čiais“. (Angl. „speech fillers“.)

Lietuvių kalboje tokių posakių būtų galima rasti nemažai. Tarkim, jeigu kas turėtų laiko ir rimtai peržiūrėtų visus didelius 20 LKŽ tomus. Deja, mes tam neturime nei laiko, nei kantrybės, nes tai būtų milžiniškas darbas. Kai visi 20 LKŽ tomų bus kompiuteriuose, tada bus galima daug greičiau tokius posakius išrinkti.

Mes čia tik iš savo patirties ir atminties surinkome 30 tokių rimuotų posakių, kur yra žinomi daugmaž visoje Lietuvoje. Pirmiausia mes juos surašysime abėcėlės tvarka, o po to pridėsime kelias pastabas.

1. Ateis laikas, bus ir vaikų.
2. Atgalios — be dalios.
3. Būdavo tai siūdavo, o dabar tai ardo.
4. Eda kaip trys, dirba kaip arklys.
5. Giliau kasi, daugiau rasi.
6. Iš darbo nebūsi bagotas, o tik kuprotas.
7. Iš didelio rašto išėjo ir krašto.
8. Iš tų pelų nebus grūdų.
9. Kaip pasiklosi, taip išmiegos.
10. Kas ars — nepavargs, kas vogs — nepralobs.
11. Kas bus, kas nebus, bet (žemaitis) nepražus.
12. Kas liko — tai dėl Miko.
13. Ką turiu, tuo duriu.
14. Kieno suole sėdi, to ir giesmę giedi.
15. Kilo kaip sakalas, tūpė kaip vabalas.
16. Kuo pats kvepia, tuo kitą tepa.
17. Juo toliau, tuo geriau (gražiau).
18. Kur saldu, ten gardu, kur raudona, ten gražu.
19. Kur trumpa, ten ir trūksta.
20. Lašas po lašo ir akmenį pratašo.
21. Maži vaikai — maži vargai; dideli vaikai — dideli vargai.
22. Namai — pragarai; be namų — negerai.
23. Pažiūrėsim, kai dugną dėsime.

24. Penki litai — ne pinigai, o ubagai — ne draugai.
25. Sauso niekas neklausio.
26. Su durnu — du turgu; su plunksnuotu — peškia.
27. Tyla — gera byla.
28. Toks toki pažino ir ant alaus pavadinio.
29. Vargais negalais.
30. Vieniems Dievas duoda ateinant, o kitiems — pareinant.

Pastabos

1. Kai kurie šių rimuotų posakių gal iš tikrųjų yra kartu ir *idomos*. Bet kadangi jie yra rimuoti, tai mes juos čia ir surašėm.

2. Kai kurie posakiai yra sudaryti vien tik rimo pagrindu. Pvz., „Kas liko — tai dėl Miko“. Tas „vargšas“ Mikas čia pakliuvo vien dėlto, kad jo kilmininkas, **Miko**, rimuojasi su **liko**. Šis posakis yra tikras „šnekos kumštis“ — jis vartojamas tada, kada kas iš kalbančiųjų pamini žodį, „liko“.

3. Kas yra gimęs ir užaugęs Lietuvoje, ypač sename, žaliame Lietuvos kaime, neturės jokių sunkumų visus šiuos 30 rimuotų posakių suprasti ir, reikalui esant, juos tinkamai pavartoti. Kaip visada ir visur, yra žmonių, kurie niekad nevartoja tokių posakių. Kiti gi mėgsta juos dažnai vartoti. Tai jau žmogaus šnekos stiliaus ir pomėgio dalykas.

Panašiai yra ir su *idomomis*, ir su palyginimais, ir patarlėmis bei priežodžiais.

4. Kiekvienas lietuvių kalbos aistringas gali prie šio 30 rimuotų posakių sąrašėlio pridėti savo rimuotus posakius. Kaip jau minėjau straipsnelio pradžioje: kai 20 didelių LKŽ tomų bus „supenėti“ į kompiuterius, tie kompiuteriai galės kalbos aistringiui išrinkti visus, tame žodyne surinktus, rimuotus lietuvių kalbos posakius.

Kai 1933-1935 metais man tris vasaras teko ganyti mūsų karvutes ir avelas, mudu su broliu mokėjome daug daugiau tokių rimuotų posakių ir dainelių. Deja, tai yra labai „rizikinga“ „piemenėlių tautosaka“, ir neturiu drąsos juos čia paminėti. Tegu jie lieka mano vaikystės prisiminimuose.

5. Šiaip ar taip, rimuoti posakiai pavairina šneką/kalbą, duoda jai daugiau lankstumo, įvairumo, šmaikštumo. Tik reikia gerai mokėti ir suprasti, kur ir kaip juos pavartoti.

mūsų net tokių auksaburnių, kurie suokia: „Aš visiškai nesmerkiu tų moksleivių, kurie, išėję iš Seimo rūmų, nusišlapino ant tų mūsų brangių paminklų. Teisingai padarė“.

Ir vis dėlto baisiausia ir keisčiausia, kad tokie monologai ir žaidimai vyksta pas mus. Kraupiausia ir keisčiausia, kad jie niekam nebeužkliūva, kad mes su jais apsipratome, kaip apsipratome su išvogtais bankais, korumpuotais valdininkais, bėjęge teisėtvarka ir teisėsauga, bulvarine žiniasklaida, miesto mero dviračių bei garažų „šou“, kaimo merdėjimu, užsienio monopolistų diktatu, „viliamsinim“, savizudybėm ir daug dar su kuo, kas leidžia mūsų biurokratams pasiskirti tokius atlyginimus ir premijas, tarsi jie jau klestėtų išsvajotoje Europos Sąjungoje.

Užtenka tos beprotiškos turisto skubos, kai po savęs pa-

liekame tik šiukšles ir krūvas atliekų. O jeigu dažniau sustotume, dažniau pamatytume ir pražydusią gėlelę patvory, ištiestą ranką išmaldai, brolių ar seserį, pašarvotą aptakiame it raketa karste, skerdiena paverstą miesto centrą... Ir rasi susimąstytume, ir supratume, kad išeities taškas iš visų negerovių prasideda pačiuose mumyse.

Tą dieną Nacionalines kultūros ir meno premijas prez. Valdas Adamkus įteikė taip pat kitiems laureatams — teatro režisieriai Oskarami Koršunovui, kompozitoriui Jurgui Juozapaičiui, kino režisieriui Audriui Stoniui, rašytojui Kornelijui Platiui. Kadangi saksofonininkas Petras Vyšniauskas tuo metu buvo išvykęs koncertuoti į Japoniją, laureato apdovanojimus priėmė, jo įgaliota, dukra Marija.